

Краязнаўства на беларускіх землях у перыяд Расійскай імперыі (1772/1795 — 1917 г.)

Развіццё краязнаўчага руху ў 1772/1795 — 1864 г.

Хаця ў краі цяжка было атрымаць дазвол на выданне перыядычнага органа, але перадавыя людзі імкнуліся выказаць свае думкі. Так, Ю.І. Крашэўскі, характарызуючы стан літаратуры на Віленшчыне і Гродзеншчыне, напісаў: «Мы ўладары зямлі, маем абавязкі гаспадарчыя і грамадскія, аднак павінныя разрывацца на часткі, жадаючы службы літаратуры і мове». А. Плятэр у 1850 г. у лісце да Крашэўскага пісаў, што пажадана было б заняцца «выданнем правінцыйных штогоднікаў, у якіх бы збіраліся гістарычныя, археалагічныя, фізічныя, статыстычныя і г.д., карысныя для апісання нашага краю». На жаль, арганізаваць краязнаўчыя штогоднікі не існавала магчымасцяў. У зацікаўленых людзей не хапала сродкаў і сілы вытрымаць, пераадолець супраціў адміністрацыйных органаў.

У гэты час вынікі краязнаўчых даследаванняў пачалі сістэматычна друкавацца ў перыядычным друку ў Вільні, Полацку, Варшаве, Пецярбургу і іншых гарадах, а таксама ў беларускай губернскай перыёдыцы. Выдаваліся кнігі і зборнікі краязнаўчага зместу. Найбольшую распаўсюджанасць атрымаў перыядычны друк Вільні. У газетах і часопісах «Kurier Litewski», «Dziennik Wilenski», «Tygodnik Wilenski» рэдактарамі былі вядомыя людзі, якія мелі дачыненне да краязнаўчых даследаванняў, — А. Марціноўскі, Ф. Снядэцкі, С. Юндзіл, К. Контрым, М. Балінскі. У гэтых выданнях знайшлі месца афіцыйныя і неафіцыйныя матэрыялы па беларускіх рэгіёнах, лісты і артыкулы рэгіянальнай тэматыкі.

Ю. Крашэўскі выдаваў у 1841–1852 гг. «Атэнэум» (66 тамоў). Назва паказвае амбітныя імкненні Крашэўскага, такія назвы мелі найбольш сур'ёзныя часопісы ў Еўропе. Паводле зместу часопіс быў літаратурным, мастацкім і навуковым. Сярод галінаў навукі вядучай была гісторыя, перш за ўсё — публікацыя гістарычных крыніцаў XVI–XVIII стст., прысвеча-

ных асобным беларускім мясцінам, асабліва ў трох першых тамах. У «Атэнэуме» друкаваліся І. Даніловіч, Т. Нарбут, Я. Тышкевіч.

Найбольш выразныя характарыстыкі краязнаўчага выдання меў перыядычны зборнік пад назвай «Рубон», які выпускаў у 1842–1849 гг. заможны віцебскі памешчык К. Буйніцкі. Выданне прызначалася для жыхароў Віцебскай губерні, Падзвіння. Кола аўтараў складалі пераважна жыхары гэтага рэгіёну. Буйніцкі пісаў у першым томе выдання аб гэтых аўтарах: «...вянок самародных кветак, расцвіўшых на беразе Дзвіны». Тут друкаваліся разнастайныя матэрыялы: артыкулы па галінах навук, асабліва па сельскай гаспадарцы, эканоміцы, географіі, гісторыі, арыгінальныя і перакладныя творы мастацкай літаратуры. Напрыклад, у першым томе былі змешчаныя прыгожы верш «Дзвіна» І.Я. Храпавіцкага, «Марына, аповесць беларуская» А.К. Гроза. У артыкуле «Падарожжа па краі» выказваюцца пачуцці бязмежнай любові да роднай беларускай зямлі, з гумарам і іроніяй, але і з несумнеўнай назіральнасцю характарызуецца мясцовая моладзь, некаторыя рысы нацыянальнага характару. Калі польскую моладзь аўтар парайноўвае з трапяткой асінаю, падкрэсліваючы яе пустапарожнасць, гаварлівасць, рухавасць, то маладыя беларускія шляхціцы «поўзаюць, карпеюць, драмаюць, спяць, пазяхаюць, неміласэрна нудзяцца, гавораць аб брычках, фурманах, псах, Бог ведае аб чым; словам, моладзь гэтая часта пры найлепшых прыродных здольнасцях і талентах падобная бывае да перакіслых грыбоў у цёмных лясках...».

Краязнаўчы змест займаў адметнае месца і ў «Месячніку Полацкім», выданні Полацкай езуіцкай акадэміі. Тагачасны Полацк знайшоў падрабязнае апісанне ў часопісе з пункту гледжання складу гараджанаў і забудовы.

А.Г. Кіркор выпусціў некалькі неперыядычных выданняў, дзе друкаваліся матэрыялы па археалогіі, гісторыі, фальклору беларускіх тэры-

торыяў. У 1857 г. ён даў жыццё выданню «Тэка віленьска», у якой апублікаваныя найбольш значныя гісторыка-краязнаўчыя матэрыялы аб рэгіёнах і населеных пунктах Беларусі. Большасць краязнаўчых выданняў гэтага перыяду, якія выйшлі на тэрыторыі Беларусі, былі польскамоўнымі. Улады са свайго боку пачалі ствараць афіцыйныя органы мясцовага перыядычнага друку, якімі сталі газеты «Губернскія ведамасці».

Бібліятэчна- бібліяграфічнае краязнаўства

Захаваліся нешматлікія звесткі пра існаванне ў бібліятэках ВУН, канфесійных устаноў і прыватных асобаў рукапісаў і друкаў, прысвечаных беларускім землям. Такія зборы выкарыстоўваліся для краязнаўчых даследаванняў. Першай спецыялізаванай бібліятэкай, прысвечанай Паўночна-Заходняму краю і асобным яго мясцінам, была бібліятэка Віленскага музея старажытнасцяў і археалагічнай камісіі. Я. Тышкевіч перадаў туды 3 000 тамоў выданняў, каштоўных для вывучэння заходняга краю. У бібліяграфічнай прадукцыі прасочваецца павышаны інтарэс да краязнаўчых беларусазнаўчых праблемаў. Гэта сведчыла аб росце цікавасці да навуковых даследаванняў Беларусі. Бібліяграфічныя агляды змясцілі ў сваіх кнігах К.І. Грум-Гржымаіла «Пракаўтун» (1828), А. Рыпінскі «Беларусь» (1840). У аглядзе па тэме «Ян Баршчэўскі і Беларусь», напісаным фалькларыстам Р.А. Падбярэскім і змешчаным у кнізе «Шляхціц Завальня», характарызаваліся творы на беларускай і польскай мовах, прысвечаныя Беларусі, і крытыкаваліся тыя аўтары, якія не цанілі культуру роднага краю.

Краязнаўчая персанальная бібліяграфія папоўнілася бібліяграфічным слоўнікам «Бібліятэка пісьменнікаў Полацкай часткі», складзеным Д. Браўнам (змешчаны ў выданні А. Банера «Бібліятэка пісьменнікаў Таварыства Ісуса» (1853–1856)). Ён адлюстраванай біяграфічныя і бібліяграфічныя звесткі аб усіх членах ордэна езуітаў, якія належалі да Полацкай пляцоўкі і на працягу 1564–1852 гг. вызначыліся сваімі працамі ў галіне тэалогіі, гісторыі, літаратуры, мовазнаўства і інш.

Валянціна
САІТАВА

(Працяг будзе)